

ROZWÓJ REGIONALNY I JEGO DETERMINANTY

REGIONAL DEVELOPMENT AND ITS DETERMINANTS

REDAKCJA NAUKOWA

JAN POLCYN
PIOTR GŁOWSKI

TOM II

PWSZ
w Pile

**ROZWÓJ REGIONALNY
I JEGO DETERMINANTY**

**REGIONAL DEVELOPMENT
AND ITS DETERMINANTS**

TOM II

REDAKCJA NAUKOWA

**JAN POLCYN
PIOTR GŁOWSKI**

PIŁA 2015

Rada Wydawnicza:
*Donat Mierzejewski (przewodniczący), Joanna Kryza (sekretarz),
Henryk Tylicki, Ryszard Bania, Jan Polcyn, Zbigniew Popławski,
Feliks Jaroszyk, Andrzej Kraczkowski, Sylwester Sieradzki*

Recenzent
Hanna Godlewska-Majkowska

Korekta
Emilia Lewicka-Kalka

Redakcja techniczna
Jacek Demczar

Projekt okładki
Eugeniusz Waloch

© Copyright by **Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej
im. Stanisława Staszica w Pile**

Sto sześćdziesiąta piąta publikacja
Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej
im. Stanisława Staszica w Pile

Piła 2015

**ISBN 978-83-62617-44-9 Seria
ISBN 978-83-62617-57-9 Tom II**

Publikacja dofinansowana przez Gminę Piła, Starostwo Powiatowe w Pile,
Miejski Zakład Komunikacji w Pile

Przygotowanie i druk:
KUNKE POLIGRAFIA

Sebastian Stępień

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica w Pile

Jan Polcyn

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica w Pile

GLOBALNE I REGIONALNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU SEKTORA ŻYWNOŚCIOWEGO NA ŚWIECIE

Streszczenie: Celem publikacji jest wskazanie determinantów rozwoju sektora żywnościowego na świecie. Autorzy wyróżnili czynniki egzo- i endogeniczne. Pierwsze dotyczą uwarunkowań globalnych, wspólnych dla wszystkich gospodarek, drugie natomiast obejmują zmienne o charakterze regionalnym lub lokalnym. Wskazano ponadto na skutki procesu globalizacji dla funkcjonowania rolnictwa światowego. Ostatnią częścią rozdziału jest określenie dwóch alternatywnych strategii rozwoju agrobiznesu – modelu zrównoważonego i industrialnego. Przyjęta koncepcja implikuje bowiem charakter sektora rolnego w danym regionie. Praca ma charakter rozważań dedukcyjnych w oparciu o wybraną literaturę przedmiotu.

Słowa kluczowe: sektor żywnościowy, rozwój, determinanty, globalizacja, model rolnictwa

WSTĘP

Od zarania dziejów produkcja żywności oparta była na gospodarstwach rolnych o charakterze rodzinnym. Początkowo, w gospodarce naturalnej, wytwarzały one produkty na własne potrzeby, wymieniając się ewentualnymi nadwyżkami. Wraz z postępowaniem specjalizacji wykształciły się podmioty wyspecjalizowane, których celem stała się produkcja towarowa, czyli przeznaczona na sprzedaż. Taka sytuacja utrzymuje się do dzisiaj, aczkolwiek zmienia się otoczenie, w którym działają gospodarstwa rolne. Zachodzące w ostatnich latach procesy globalizacji powodują, że o rozwoju sektora żywnościowego w coraz większym stopniu decydują uwarunkowania światowe, a czynniki regionalne i lokalne odgrywają coraz mniejszą rolę. Różne są przy tym wizje funkcjonowania rolnictwa. Z jednej strony dominuje pogląd, w myśl którego ziemię i związane z nią rolnictwo należy traktować tak jak pozostałe sektory, których głównym celem jest dążenie do maksymalizacji zysku. Paradygmat

ten, nazwany industrialnym modelem rozwoju rolnictwa, przejawia się w produkcji żywności metodami przemysłowymi, nie uwzględniając negatywnych efektów zewnętrznych działalności. Z drugiej strony coraz „modniejszy” staje się model rolnictwa zrównoważonego, w którym produkcja żywności sensu stricto jest tylko częścią wartości dodanej gospodarstw rolnych, a w którym coraz większego znaczenie nabiera dostarczanie tzw. dóbr publicznych. Pod tym pojęciem rozumie się m.in. utrzymanie bioróżnorodności i krajobrazu obszarów wiejskich, kultywowanie kultury chłopskiej i więzi społecznych, zagwarantowanie godnego poziomu życia wszystkim mieszkańcom wsi, a konsumentom wysokiej jakości produktów żywnościowych.

Celem publikacji jest wskazanie determinantów rozwoju sektora żywnościowego na świecie. Autorzy wyróżnili czynniki egzo- i endogeniczne. Pierwsze dotyczą uwarunkowań globalnych, wspólnych dla wszystkich gospodarek, drugie natomiast obejmują zmienne o charakterze regionalnym lub lokalnym. Wskazano ponadto na skutki procesu globalizacji dla funkcjonowania rolnictwa światowego. Ostatnią częścią rozdziału jest określenie dwóch alternatywnych strategii rozwoju agrobiznesu – modelu zrównoważonego i industrialnego. Przyjęta koncepcja implikuje bowiem charakter sektora rolnego w danym regionie. Praca ma charakter rozważań dedukcyjnych w oparciu o wybraną literaturę przedmiotu.

EGZO- I ENDOGENICZNE DETERMINANTY FUNKCJONOWANIA AGROBIZNESU

Czynniki determinujące produkcję żywności na świecie podzielić można na te o charakterze egzogenicznym, wynikające z funkcjonowania gospodarki światowej, jak i endogenicznym, typowe dla danego regionu lub kraju. Do pierwszych zalicza się światową koniunkturę gospodarczą, określaną poprzez stopę wzrostu gospodarczego i poziom dochodów rozporządzalnych, które z kolei kształtują wielkość popytu na żywność. Tendencja wzrostowa spożycia dotyczy głównie tych regionów świata, które charakteryzuje relatywnie wysokie tempo wzrostu PKB, połączone ze wzrostem zamożności ludności, a ponadto notują wysokie wskaźniki przyrostu naturalnego (por. tabela 1). Są to głównie rozwijające się kraje azjatyckie takie jak: Chiny, Indie, Indonezja¹, Pakistan, Filipiny, a ponadto Brazylia. Jednocześnie wraz z bogaceniem się tej grupy krajów zmienia się struktura konsumpcji – żywność

---

¹ Takie kraje jak Chiny, Indie i Indonezja reprezentują 40% światowej populacji ludności, a jednocześnie ich stopa wzrostu gospodarczego jest relatywnie wysoka. W latach 2011–2012 rozwijały się one średnio w tempie odpowiednio 8,8% – Chiny, 7,0% – Indie i 3,4% – Indonezja, przy średnim wzroście na świecie na poziomie 2,6% (dane na podstawie strony internetowej www.imf.org, dostęp dnia 03.03.2015).

pochodzenia roślinnego zastępuje się produktami zwierzęcymi. W wyniku tego rośnie zapotrzebowanie na mięso i mleko, ale także na rośliny paszowe.

Tabela 1. Stopa wzrostu gospodarczego oraz stopa wzrostu ludności w wybranych krajach na świecie.

Wyszczególnienie	Średnio w latach	Kraj (dla UE średnio dla 27 krajów)				
		UE	USA	Chiny	Brazylia	Indie
Roczna stopa wzrostu realnego PKB (%)	2000–08	2,2	2,3	10,4	3,7	7,0
	2009–12	1,1	2,1	9,2	2,7	7,0
	2013–18*	1,6	3,0	8,4	3,9	6,5
Roczna stopa wzrostu ludności (%)	2000–08	0,4	0,9	0,5	1,1	1,5
	2009–12	0,2	0,7	0,4	0,7	1,0
	2013–18*	0,2	0,8	0,4	0,6	1,1

* Szacunki Międzynarodowego Funduszu Walutowego.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie (International Monetary Fund 2015).

Zmienną, która w długim okresie kształtuje funkcjonowanie sektora agrobiznesu w skali światowej, jest wzrost kosztów produkcji, wynikający z podwyżek cen paliw, nawozów, środków ochrony roślin, pasz itd. Wyzwaniem dla producentów rolnych są ponadto rosnące wymagania klientów co do jakości produktów i przestrzegania kryteriów środowiskowych, które także przyczyniają się do zwiększenia kosztów wytwarzanej żywności. Z drugiej strony, trwający od wielu dekad relatywnie szybki wzrost populacji ludności na świecie stymuluje popyt na żywność i prowadzi do wzrostu jej cen. W pewnym zakresie przyczyną wzrostu cen jest spekulacja na rynkach surowców rolnych, rozwój produkcji biopaliw wytwarzanych z tych surowców oraz zmiany klimatyczne, które destabilizują rynek. O ile jednak koszty produkcji są nadal zróżnicowane w skali globalnej, o tyle ceny dążą do ujednoczenia na skutek procesu globalizacji i liberalizacji handlu światowego. Dlatego właśnie następuje przesuwanie kapitału międzynarodowego w kierunku regionów o niższych kosztach zużycia czynników produkcji.

Światowa produkcja rolna w dużym stopniu wynika z kształtowania się kursu walut (znaczenie tego czynnika wzrasta wraz z rozwojem handlu światowego), w tym w szczególności dolara amerykańskiego, jako waluty wspólnej dla większości transakcji. Przykładowo, deprecjacja dolara była jednym z impulsów wzrostu cen światowych dla żywności w latach 2007–2008 i 2010–2011 (Plantier 2012, s. 1–32; Cardwell, Barichello 2009). Jednocześnie, relacje kursów walut, w połączeniu z ceną czynników wytwórczych, wpływają na przepływ kapitału w kierunku krajów o relatywnie niskich kosztach produkcji, tj. głównie krajów azjatyckich i Ameryki Południowej.

Tabela 2. Podstawowe determinanty rozwoju produkcji żywności na świecie

Determinanty produkcji	Opis czynnika
o charakterze egzogenicznym (globalnym)	
uwarunkowania makroekonomiczne	światowa koniunktura gospodarcza (w tym stopa wzrostu PKB i dochodów rozporządzalnych), popyt globalny, kurs walutowy, światowe ceny surowców rolnych
czynniki demograficzne i społeczne	zmiany liczby ludności na świecie, zmiana stylu konsumpcji, wzrost znaczenia jakości żywności
globalizacja gospodarki światowej	dynamika handlu światowego, przepływ kapitału, wzrost znaczenie korporacji transnarodowych
zmiany klimatyczne	dostępność wody kształtująca podaż roślin paszowych, kurczenie się zasobów ziemi rolniczej
o charakterze endogenicznym (regionalnym, lokalnym)	
polityka państwa na rynku rolnym	protekcjonizm na rynku wewnętrznym i w handlu zagranicznym
opłacalność produkcji	koszt wykorzystania czynników wytwórczych, stopień specjalizacji i skali produkcji
zmiany instytucjonalne w produkcji rolnej	procesy koncentracji i konsolidacji gospodarstw rolnych, przetwórców i detalistów, procesy integracyjne producentów
przepisy prawne	wymogi w zakresie chowu zwierząt, dobrostan zwierząt, przepisy w zakresie bezpieczeństwa żywności i ochrony środowiska naturalnego

Źródło: (Stępień 2013, s. 99–101).

Z kolei uwarunkowania o charakterze endogenicznym (regionalnym lub lokalnym) wynikają ze specyfiki danego rynku i rozwiązań instytucjonalnych. Jako przykład można wymienić działania rządu chińskiego w zakresie wspierania krajowej produkcji. Dzięki pieniądзом z budżetu państwa kontynuowany jest proces koncentracji produkcji rolnej, stymulowany polityką państwa w zakresie subsydiów inwestycyjnych dla gospodarstw (USDA 2012). W Brazylii hodowcy mięsa wspomagani są przez rządowe programy polegające na dofinansowaniu zakupów kukurydzy, wykorzystywanej do żywienia zwierząt, wydłużaniu okresu spłat kredytów i pożyczek, jak również czasowym zawieszeniu obciążeń podatkowych. Pomoc ze strony państwa jest także czynnikiem zwiększającym samowystarczalność Rosji w zakresie dostaw żywności. W długim okresie możliwe będzie większe uniezależnienie się od importu, w tym od importu z państw Europy Środowej i Zachodniej. W tym kontekście odzyskanie utraconego w wyniku embarga rynku rosyjskiego

może okazać się niezwykle trudne. Mówiąc o działaniach instytucjonalnych nie sposób pominąć mechanizmów wsparcia występujących w Unii Europejskiej czy Stanach Zjednoczonych. Choć różne są mechanizmy pomocy, to ich wspólnym celem jest utrzymanie konkurencyjności sektora rolnego na arenie międzynarodowej. Przewaga wynikać ma jednak z odmiennej ścieżki rozwoju rolnictwa. W krajach unijnych bliższy jest paradygmat rolnictwa zrównoważonego, w USA dominuje model industrialny (szerzej na ten temat w dalszej części rozdziału).

Do regionalnych lub lokalnych warunków kształtowania produkcji rolnej zaliczyć trzeba strukturę gospodarstw rolnych oraz ich wyposażenie w czynniki produkcji (chodzi przede wszystkim o ziemię, ale także o wykwalifikowaną siłę roboczą, budynki inwentarskie, maszyny i urządzenia). Przykładowo, w Unii Europejskiej podstawową funkcję pełnią wyspecjalizowane gospodarstwa rolne typu rodzinnego, wspierane przez rozwiązania instytucjonalne (przede wszystkim powiązania integracyjne lub spółdzielcze formy działania). W Stanach Zjednoczonych większą rolę odgrywają fermy przemysłowe, oparte na pracy najemnej, z kolei w Chinach nadal dominują drobnotowarowe gospodarstwa chłopskie, choć powoli wypierane przez korporacje międzynarodowe. Z kolei dostępność ziemi determinuje charakter produkcji rolnej. Kraje zasobne w naturalne pastwiska preferują produkcję bydła i owiec, państwa z dużą podażą użytków rolnych wybierają uprawę zbóż, a tam, gdzie ziemia jest mniej dostępna wybierany jest chów drobiu i trzody chlewnej (te gatunki zwierząt żywione są paszami z zakupu). W końcu, na obszarach położonych nad morzem lub oceanem duży udział w diecie ludności stanowią ryby i owoce morza. Zresztą dieta i tradycje kulinarne, często wynikające z religii, warunkują spożycie wybranych potraw, stąd np. w pewnych regionach na świecie nie produkuje się mięsa wieprzowego (poza niewielką ilością na potrzeby mniejszości narodowych lub turystów).

PROCESY GLOBALIZACJI W GOSPODARCE ŚWIATOWEJ

Globalizacja rolnictwa oznacza jego otwarcie ponad granicami państw. Zakłada ona zniesienie wszelkich, granicznych barier utrudniających alokację czynników produkcji, samej produkcji i dystrybucji artykułów rolnych (Sobiecki 2013). Globalizacja i internalizacja gospodarki światowej nie są zjawiskami nowymi dla rolnictwa. Wraz z rozwojem handlu światowego dochody przemysłu rolno-spożywczego w coraz większym stopniu zależą od sukcesów w sprzedaży surowców na rynkach międzynarodowych. Powstanie organizacji wspólnotowych, takich jak Unia Europejska, NAFTA, ASEAN, MERCOSUR i innych oraz stworzenie porozumienia w ramach WTO zdynamizowało proces globalizacji, kładąc nacisk na szeroki dostęp do rynków zagranicznych. Poza zwiększoną skalą eksportu surowców rolnych, otwarcie

się gospodarki w wymiarze globalnym stworzyło możliwości transferu kapitału i dostępu do nowych technologii i badań (Boehlje 2009).

Obszary, które tradycyjnie dominowały w handlu zagranicznym produktami żywnościowymi tracą dziś swoją przewagę, wynikającą z wyższej efektywności produkcji i zmuszone są szukać nowych źródeł konkurencyjności. Taka sytuacja jest również efektem rozprzestrzeniania się korporacji transnarodowych, które lokują kapitał tam, gdzie osiągane zyski są najwyższe, tj. głównie w krajach rozwijających się. Produkcja odbywa się zatem w regionach, które gwarantują niższe koszty pracy i zużycia materiału, lecz często w regionach, gdzie czynnikiem lokalizacji upraw i chowu zwierząt są minimalne wymogi środowiskowe i w zakresie stosowanych technologii (Kowalczyk 2010, s. 107–108). Globalizacja powoduje zatem, że rynek ze zdwojoną siłą przebiega w kierunku efektywności mikroekonomicznej (dzisiaj korporacyjnej), a bazując na relacjach efektywnościowych rodzi nowe wyzwania, ponieważ efekty zewnętrzne, głównie społeczne i środowiskowe, przenoszone są na poziom globalny (Zegar 2010). Występuje więc potrzeba dostosowań do mechanizmów globalizacji, a jednocześnie stworzenia instrumentów koordynacji na poziomie ponadnarodowym. Taką próbę podejmuje od wielu lat Unia Europejska, tworząc instrumenty wspólnej polityki rolnej. Brak koordynacji tej polityki mógłby doprowadzić do scenariusza, w którym państwa konkurowałyby wyłącznie za pośrednictwem cen światowych i efektywności mikroekonomicznej, przy założeniu globalnej standaryzacji jakości i konsumpcji (Czyżewski, Stępień 2011, s. 9–36).

Z powyższych rozważań wynika, że w sytuacji globalnej dominacji przemysłowych koncernów żywnościowych kapitał przenosi się do regionów, posiadających zdolność do tańszej produkcji. Tym samym w krajach, w których produkuje się drożej, część ziemi, ze względów ekonomicznych, wyłączona jest z upraw i staje się bezużyteczna. Oznacza to niewykorzystanie części bogactwa naturalnego kraju, a rolnictwo mniej efektywne spychane jest na margines aktywności gospodarczej. Obniżają się wówczas dochody części gospodarstw rolnych (głównie tych drobnotowarowych), następuje wzrost bezrobocia w rolnictwie i na obszarach wiejskich (Sobiecki 2013). Konkludując, konsekwencją procesu globalizacji jest transfer zasobów od rolnika do przemysłu, eliminacja części drobnych gospodarstw, podporządkowanie producentów rolnych transnarodowym korporacjom, monopolizacja i monopsonizacja rynku, a także zmiana wykorzystania ziemi w kierunku najbardziej dochodowych zastosowań, w tym towarów nieżywnościowych.

W warunkach globalizacji mamy zatem do czynienia z dwoma równoległymi zjawiskami – kurczeniem się zasobów naturalnych i pracy w rolnictwie z jednej strony, a koniecznością zwiększania podaży żywności w skali światowej (Beddington 2011). Biorąc pod uwagę prognozowany przyrost liczby ludności do 2050 roku, podaż żywności powinna być wyższa o ok. 70%. Ponadto, rozwijające się gospodarki mniej zamożnych krajów stymulują

popyt na żywność wysokobiałkową, w tym produkty mięsne, które wymagają większych nakładów czynników produkcji (ziemi, wody, pasz), aniżeli uprawa zbóż. Jeśli do tego dodać coraz wyższe marnotrawienie żywności², potrzeby związane z wyżywieniem ludności na świecie będą nawet dwukrotnie wyższe niż obecnie, co wymusi wzrost produkcji rolniczej. Pytanie, czy w sytuacji postępującej globalizacji i związanego z nią dogmatu efektywności mikroekonomicznej uda się ten problem rozwiązać.

PRZYJĘTA DOKTRYNA ROZWOJU ROLNICTWA

Idea zrównoważonego rozwoju rolnictwa staje się coraz bardziej powszechna na świecie, a szczególną rolę odgrywa w krajach Unii Europejskiej. Zrównoważony model rolnictwa to składowa trzech sfer zrównoważenia: środowiskowej, społecznej i ekonomicznej. Pierwszą z nich, czyli ład środowiskowy, uznaje się za podstawową i pierwotną, bowiem to właśnie dzięki środowisku naturalnemu rolnictwo jest w stanie funkcjonować. Dzięki temu tworzą się podstawy rozwoju społecznego i gospodarczego, czyli drugiej i trzeciej sfery zrównoważenia. Podobna w treści jest definicja A. Fabera, wg którego „rolnictwo zrównoważone realizuje równocześnie i harmonijnie cele produkcyjne, ekonomiczne, ekologiczne i społeczne”. Obecnie w literaturze przedmiotu podkreśla się, że zrównoważony rozwój rolnictwa jest kluczowym elementem w rozwoju obszarów wiejskich (Zegar 2005). Pogląd ten każe traktować rolnictwo nie tylko przez pryzmat funkcji rolniczych, ale i pozarolniczych, które są realizowane na obszarach wiejskich.

Przy definiowaniu rolnictwa zrównoważonego bardzo często porusza się także kwestie wykorzystania zasobów ziemi. Zdaniem Smagacza (2000), „rolnictwo określone mianem zrównoważonego czy trwałego, ukierunkowane jest na takie wykorzystanie zasobów ziemi, które nie niszczy ich naturalnych źródeł, lecz pozwala na zaspokajanie podstawowych potrzeb kolejnych generacji producentów i konsumentów”. Aby to osiągnąć, rolnictwo powinno łączyć cele produkcyjne z wymogami środowiskowymi. Musi wytwarzać i dostarczać produkty pożądane społecznie przestrzegając norm ekologicznych. Popularyzuje się ponadto myślenie o rolnictwie w kategoriach dostarczyciela dóbr publicznych. Zauważono bowiem, że poza zaopatrywaniem w żywność, rolnictwo jest rezerwuarem kultury chłopskiej, posiada funkcje turystyczne, może przyczyniać się do poprawy dobrostanu środowiskowego i rozwoju społecznego. Warunek zrównoważenia zostanie spełniony, gdy elementy rozwoju sfery ekonomicznej, społecznej i przyrodniczej zmieniają się proporcjonalnie i dynamicznie, podobnie jak ich otoczenie. W systemie gospodarki rynkowej będzie miał on miejsce wtedy, gdy wszystkie składowe osiągną równowagę

² Szacuje się, że obecnie ok. 30–40% żywności jest marnotrawione.

cząstkową, odpowiadającą jednocześnie stosunkom popytowo-podażowym. Ze względu na swoiste cechy sektora rolnego wymaga to znacznej ingerencji państwa (Czyżewski 2007, s. 16), stąd zakres wsparcia w Unii Europejskiej jest szerszy niż w innych częściach świata, gdzie przyjęto industrialny model rozwoju rolnictwa.

Wobec powyższego należy stwierdzić, iż model rolnictwa zrównoważonego jest swego rodzaju alternatywą dla rolnictwa industrialnego. Zwolennicy tego pierwszego uznali, że należy zmienić sposób traktowania jednostki jako *homo oeconomicus* do postrzegania jej jako *homo cooperativus*. Człowieka charakteryzują bowiem dwie zdolności: do długotrwałego działania zorientowanego na współpracę oraz empatia, czyli zdolność wczuwania się w sytuację innych (Rogall 2010, s. 181). Cechy te nie są istotne dla rozwoju rolnictwa industrialnego, w którym, w myśl ekonomii neoliberalnej, dążenie do zysku jest jedynym kryterium działania, a kwestie społeczne schodzą na dalszy plan. Inne zmiany towarzyszą stosowanej metodologii. Charakterystyczna dla badania rozwoju zrównoważonego jest interdyscyplinarność oraz wskazywanie na współzależności pomiędzy różnymi elementami życia. Potrzeba tworzenia nowego modelu rolnictwa wynika też z rosnącej świadomości ograniczoności ekosystemu globalnego Ziemi. Wzrost gospodarczy oraz idący za tym wzrost dobrobytu spowodował nieodwracalne skutki w postaci wyczerpania się części zasobów przyrodniczych, takich jak woda czy dobrej jakości gleby. To sprawia, iż przyroda nie jest w stanie prawidłowo pełnić swoich funkcji. Jeśli do tego dodać spadek jakości żywności (głównie wysoko przetworzonej) i rosnącą liczbę zachorowań (alergie, nowotwory) odpowiedź na pytanie o konieczność poszukiwania innej drogi rozwoju rolnictwa wydaje się oczywista.

Wyżej przedstawione cechy rolnictwa zrównoważonego zestawione zostaną z paradygmatem rolnictwa industrialnego, typowego dla rolnictwa Stanów Zjednoczonych, a w ostatnich latach także dla krajów rozwijających się, takich jak Chiny czy Brazylia. Uprzemysłowienie, które nieustannie postępowało od pierwszej połowy XIX wieku, a także towarzyszący temu rozwój techniki stworzyły nowe możliwości dla rozwoju sektora rolnego. Towarzyszył temu pogląd, iż człowiek może swobodnie pokonać ograniczenia biologiczne, a także naturalne. Wierzono także, że większa skala produkcji i specjalizacja będzie w stanie obniżyć jednostkowe koszty funkcjonowania przedsiębiorstw rolnych i uchroni je od ryzyka sezonowości, a samo rolnictwo stanie się jedną z gałęzi przemysłu (Woś 2004, s. 11). Argumentem na rzecz tworzenia wielkotowarowych firm przemysłu spożywczego miało być ponadto zwiększenie globalnej podaży żywności i rozwiązanie problemu głodu na świecie. Służyć temu miały następujące procesy (Zegar 2012, s. 37): mechanizacja technik produkcyjnych, intensyfikacja użycia środków ochrony roślin i nawozów, stosowanie nowych ras zwierząt lub odmian roślin uprawnych, a także koncentracja produkcji i rozdzielenie produkcji

zwierzęcej i roślinnej. Ostatnim elementem tworzenia modelu industrialnego miała być integracja gospodarstw rolnych z agrobiznesem. Jednocześnie dążenie do wzrostu wydajności i maksymalizacji zysków stało się kluczowym wyznacznikiem działalności firm sfery agrobiznesu. Takiemu podejściu do produkcji rolniczej sprzyjała zmiana kulturowa na wsi, która zaszła po II wojnie światowej. Rolnicy zaczęli traktować ziemię wyłącznie jako czynnik produkcji, a aspekty ekonomiczne wzięły górę nad społeczno-kulturowymi. Takie działania przyczyniły się co prawda do zwiększania dochodów sektora rolnego jako całości, nie uwzględniały one jednak potrzeb wszystkich mieszkańców wsi i środowiska naturalnego.

Towarzyszący industrializacji wzrost podaży żywności w krótkim czasie napotkał jednak barierę konsumpcji, popyt na żywność jest bowiem relatywnie sztywny i nie ma możliwości jego kreacji tak jak w przypadku innych dóbr. Wystąpienie wspomnianej bariery doprowadziło do obniżki cen surowców rolnych, skutkiem czego było obniżenie się realnych dochodów rolniczych. Nożyce cen rozwierały się na niekorzyść rolnictwa, deprecjonując sektor rolno. Co więcej, skutkiem industrializacji było włączenie rolnictwa do tzw. kieratu technologicznego (Zegar 2012, s. 46–47). Kierat ten wymuszał stosowanie postępu technicznego w gospodarstwach rolnych, jednak efekty wzrostu wydajności były absorbowane przez inne sektory gospodarki oraz konsumentów (Woś 2004, s. 13). Rolnictwo, jako słabsze ogniwo w łańcuchu dostaw żywności, w najmniejszym stopniu realizowało wartość dodaną ze wzrostu cen produktów spożywczych, podczas gdy ceny środków i usług dla rolnictwa systematycznie wzrastały. W konsekwencji, utrzymuje się niekorzystna dysproporcja dochodów rolniczych do pozarolniczych, a negatywne skutki tego procesu dotyczą przede wszystkim małych i średnich gospodarstw rolnych. Dążenie do wzrostu produktywności i postępu technicznego prowadzi zatem do szeregu zmian strukturalnych na wsi. Przejawem tego jest koncentracja ziemi oraz konsolidacja gospodarstw i przetwórstwa spożywczego, a z drugiej strony zanik drobnych wytwórców na obszarach wiejskich, z wszystkimi tego konsekwencjami ekonomicznymi, społecznymi i środowiskowymi.

ZAKOŃCZENIE

W artykule dokonano oceny determinantów rozwoju sektora żywnościowego na świecie. Na podstawie rozważań dedukcyjnych oraz metaanalizy opartej na literaturze przedmiotu sformułować można następujące wnioski:

- rozwój sektora żywnościowego w skali światowej w coraz większym stopniu określany jest przez czynniki o charakterze globalnym; wymienić tu można uwarunkowania makroekonomiczne (w tym tempo wzrostu światowego PKB, popytu na żywność, cen surowców rolnych,

rozwój handlu międzynarodowego), demograficzne i społeczne (przyrost ludności, zmiany stylu konsumpcji), procesy globalizacji oraz zmiany klimatyczne,

- czynniki regionalne lub lokalne przesądają natomiast o specyfice sektora rolnego w wybranym kraju i wpływają na konkurencyjność w ujęciu ponadnarodowym; chodzi m.in. o mechanizmy interwencjonizmu państwowego, przepisy prawne czy też rozwiązania instytucjonalne na rynku rolnym,
- charakter sektora żywnościowego w danym regionie determinowany jest ponadto przyjętą koncepcją jego rozwoju; prymat efektywności ekonomicznej, wspierany przez neoliberalną doktrynę polityczną, zakłada rozwój rolnictwa poprzez jego industrializację, nie oglądając się na koszty zewnętrzne tego procesu; do dzisiaj tego typu spojrzenie na sektor rolny dominuje w niektórych częściach świata (np. USA), podczas gdy w innych (UE) coraz większe znaczenie zaczyna odgrywać nowy paradygmat funkcjonowania rolnictwa zrównoważonego. Zakłada on wielokierunkowość celów, od wytwarzania żywności, poprzez zaspokojenie potrzeb socjalnych i kulturowych, do dbałości o środowisko naturalne.

BIBLIOGRAFIA

- BEDDINGTON J., 2011, *Foresight. The future of Food and Farming*, The Government Office for Science, London.
- BOEHLJE M., 2009, *Globalization and Agriculture: New Realities*, Center for Food and Agricultural Business, Purdue University, West Lafayette.
- CARDWELL R., BARICHELLO R., 2009, *High Food Prices and Developing Countries: Policy responses at Home and Abroad*, "Canadian Agricultural Trade Policy and Competitiveness Research Network Commissioned Paper", no. 1.
- CZYŻEWSKI A., STĘPIEŃ S., 2011, *Wspólna polityka rolna UE a interesy polskiego rolnictwa*, „*Ekonomista*”, nr 1.
- International Monetary Fund, 2015, World Economic Outlook Database, strona internetowa: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/01/weodata/index.aspx> (dostęp dnia 25.02.2015).
- KOWALCZYK S., 2010, *Bezpieczeństwo żywności, moda czy konieczność?*, „*Biuletyn Informacyjny ARR*”, nr 9–10.
- PLANTIER L. C., 2012, *Commodity Markets and Commodity Mutual Funds*, "Investment Company Institute Research Perspective", vol. 18, no. 3.
- ROGALL H., 2010, *Ekonomia zrównoważonego rozwoju*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań.
- SMAGACZ J., 2000, *Rola zmianowania w rolnictwie zrównoważonym*, „*Pamiętniki Puławskie*”, z. 120 (II).
- CZYŻEWSKI A. (red.), 2007, *Uniwersalia polityki rolnej: ujęcie makro- i mikroekonomiczne*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Poznań.
- SOBIECKI R., 2013, *Globalizacja ekonomiczna a zmiana uwarunkowań produkcji rolniczej (prezentacja)*. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.

- STĘPIEŃ S., 2013, *Aktualny i przewidywany stan sektora mięsa wieprzowego na świecie*, „Zeszyty Naukowe SGGW – Problemy Rolnictwa Światowego”, tom 13, zeszyt 2.
- USDA – Foreign Agricultural Service, 2012, *Livestock and Poultry: World Markets and Trade*, Washington.
- WOŚ A., 2004, *W poszukiwaniu modelu rozwoju polskiego rolnictwa*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa.
- ZEGAR J. S. (red.), 2005, *Koncepcja badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa.
- ZEGAR J. S., 2010, *Ekonomia wobec kwestii agrarnej*, „Ekonomista”, nr 6.
- ZEGAR J. S., 2012, *Współczesne wyzwania rolnictwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

GLOBAL AND REGIONAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF THE FOOD SECTOR IN THE WORLD

Summary: The aim of the publication is to identify the determinants of the development of the food sector in the world. Author distinguished exogenous and endogenous factors. The first ones concern the global conditions common to all economies, while the other variables include regional or local level. The effects of globalization for the functioning of the global agriculture is also stated. The last part of the chapter is to define two alternative strategies for the development of agribusiness – a model of sustainable and industrial. The adopted concept implies a character of the agricultural sector in the region. The work is a reflection of deductive considerations based on a literature.

Key words: food sector, development, determinants, globalization, model of agriculture